

Розділ: Психологія особистості

УДК: 159.947.5:316.64

Психологічні особливості мотиваційної сфери осіб з різними адаптаційними установками

Греса Н.В., Савченко І.А.

У статті розглядається проблема адаптаційної системи особистості, яка включає адаптаційні здібності або ресурси особистості, загальну життєву адаптованість-дезадатованість індивідуума і стан цієї системи до справжнього моменту часу, рівень адаптованості суб'єкта в різних життєвих ситуаціях і прогноз його адаптації на найближче або віддалене майбутнє. Оскільки мотиваційна сфера є центральним ядром особистості, що визначає спонукальну сторону її поведінки, а вивчення її участі в процесі адаптації дозволить скласти уявлення про особливості розвитку особистості в змінених умовах життєдіяльності. На основі проведеного дослідження було встановлено, що особам з адаптивними установками властиві наступні мотиваційні складові: соціальний статус, життєзабезпечення, соціальна корисність, загальна активність та спілкування, а також у них домінує задоволення потреби у безпеці. В свою чергу неадаптивні особи спрямовані бути творче активними та намагаються в першу чергу задовольнити такі потреби як потреби в визнанні, в самовизначенні та соціальні потреби.

Ключові слова: адаптація, соціальна адаптація, установки, мотивація, потреби, мотиви.

В статье рассматривается проблема адаптационной системы личности, которая включает адаптационные способности или ресурсы личности, общую жизненную адаптированность-дезаптированность индивидуума и состояние этой системы к настоящему моменту времени, уровень адаптированности субъекта в различных жизненных ситуациях и прогноз его адаптации на ближайшее или отдаленное будущее. Поскольку мотивационная сфера является центральным ядром личности, определяющим побудительную сторону ее поведения, изучение ее участия в процессе адаптации позволит составить представление об особенностях развития личности в измененных условиях жизнедеятельности. На основе проведенного исследования было установлено, что лицам с адаптивными установками свойственны следующие мотивационные составляющие: социальный статус, жизнеобеспечение, социальная полезность, общая активность и общение, а также у них доминирует желание удовлетворить потребность в безопасности. В свою очередь лица с неадаптивными установками желают быть творчески активными и пытаются в первую очередь удовлетворить такие потребности как потребности в признании, в самоопределении и социальные потребности.

Ключевые слова: адаптация, социальная адаптация, установки, мотивация, потребности, мотивы.

The problem of adaptation system of a personality, which includes adoption capabilities or personal resources, general vital adaptation -disadoption of a personality and the state of this system by the real moment of time, level of adaptation of the subject in different vital situations and prognosis of adaptation in the nearest and far future are examined in this article. As the motivation sphere is the central nucleus of a personality, which determines the incentive side of its behavior, examination of its participation in the process of adaptation will allow to make an idea about the features of personal development in changed terms of vital functions. On the basis of the conducted research there was sat, that the persons with adaptation options are peculiar for the following motivation constituents: social status, life-support, social utility, general activity and communication and also, a desire to satisfy a necessity out of harm's way prevails for them. It turn persons with non-adaptive options wish to be creatively active and first of all try to satisfy such necessities as requirement in confession, self- determination and social necessities.

Key words: adaptation, social adaptation, options, motivation, necessities, motives.

Актуальність проблеми та її зв'язок з важливими теоретичними і практичними завданнями. Поступово змінне, насичене подіями життя на сучасному світі вимушує людину актуалізувати процеси адаптації для досягнення адекватної взаємодії з умовами середовища. При цьому, соціальне середовище, як найважливіша складова навколишнього середовища, в цілому, безумовно, активно впливає на формування адаптаційних механізмів особи, що реалізуються в процесі соціалізації. У сучасній психології при розробці проблем соціалізації особлива увага приділяється вивченню соціальної адаптації. Роздумуючи над проблемою адаптації особи в соціумі, учені погоджуються з тим, що перед ними питання з ряду «вічних», над вирішенням якого ще довго вестимуться дискусії і спори не одним поколінням філософів, психологів, соціологів і педагогів (Л.І.Анциферова, А.А. Бодальов, А.В. Брушлинський, І.В.Дубровіна, І.С.Кон, Н.М. Лебедева, А.В. Мудрик, А.К. Осницький та інші.) [1]. Адаптаційна система особистості включає адаптаційні здібності або ресурси особистості, загальну життєву адаптованість-дезадатованість індивідуума (результат в цілому) і стан цієї системи до справжнього моменту часу (результат в конкретний момент), рівень адаптованості суб'єкта в різних життєвих ситуаціях (ситуативна адаптованість) і прогноз його адаптації на найближче або віддалене майбутнє.

Аналіз останніх публікацій з проблеми. Аналіз наукових публікацій з проблеми адаптації особистості (С.А. Анисимов (1989), Д.А. Андрєєва (1973), А.Д. Глотчкін (1994), І.Д. Дмитрієв (1990), А.І. Донцов (1976), А.М. Жмириков (1989), Л.Г. Єгоров (1975), В.П. Каширин (1999), Л.В. Кривих (1994), І.К. Кряжева (1980), М.Е. Литвак (1997), В.А. Слатьонин (1983), Э.А. Ахмадуліна (2006) І.В. Зейвальд (2008) та інші) дозволяє зробити висновок про те, що, не дивлячись на великий інтерес до цієї проблеми в психологічній теорії і практиці, основною особливістю вітчизняних і зарубіжних досліджень психологічної адаптації було те, що вони проводилися в соціально і/або професійно стабільному середовищі, що володіє відносно стійкими нормами поведінки і діяльності людей. Алгоритм процесу адаптації в основному полягає

в освоєнні цих норм і в тому, що «уживається» у вже сформовані умови. Специфіка сучасного етапу розвитку суспільства, полягає у відсутності розроблених і закріплених регламентів соціальної взаємодії, які формуються в процесі адаптації членів суспільства в соціально-економічних умовах, які постійно змінюються. Особливості сучасної адаптаційної ситуації свідчить, що разом з соціально-економічними перетвореннями наголошуються ознаки соціально-психологічної кризи, породженої відсутністю певних орієнтирів побудови нових соціальних відносин. Сучасне суспільство живе в умовах постійних соціально-економічних відносин, що розвиваються, змінюються. Соціальна реальність останніх років стимулює появу нових орієнтирів в системі цінностей і норм поведінки, розвиток нових потреб, формування нових життєвих цілей.

На думку І.В. Зейвальд, у сучасних умовах стає очевидним соціальне значення проблеми успішності, досягнення успіху в житті. Загальноприйнятим є той факт, що досягнення успіху в різних життєвих сферах є значущою детермінантою як для повноцінного особистісного розвитку суб'єкта, так і для соціально-економічної стабільності людини і суспільства в цілому. Особистість знаходиться в безперервному процесі адаптації, оскільки сьогоdnішній устрій життя диктує певні умови мобілізації сил і внутрішніх ресурсів, постійного підвищення професійних якостей. Сучасній людині необхідно швидко реагувати на зміни для того, щоб вибрати ті стратегії поведінки, які дозволяють успішно долати труднощі. Процес адаптації є важливим аспектом повноцінної життєдіяльності людини. Дії людини безпосередньо пов'язані з тими цілями, які він ставить перед собою, тими мотивами, що спонукають його до дії і певної поведінки [2]. Оскільки мотиваційна сфера є центральним ядром особистості, що визначає спонукальну сторону її поведінки, а вивчення її участі в процесі адаптації дозволить скласти уявлення про особливості розвитку особистості в змінених умовах життєдіяльності.

Мета статті. Дослідити особливості мотиваційної сфери осіб з різними адаптаційними установками.

У дослідженні приймали участь чоловіки та жінки віком від 25-45 років, різних професій (рієлтр, електрик, дизайнер, підприємець, менеджер та інші). Для розподілу на групи нами була використана методика «Актуальні адаптаційні установки» Лактіонова. Для вивчення мотиваційної структури особистості використовувалась методика «Діагностика мотиваційної структури особистості» В.Е. Мільмана, результати дослідження представлені в таблиці 1.

Із даних наведених в таблиці 1. видно, що для осіб з адаптаційними установками найбільш характерними є загальна активність ($27 \pm 0,80$) та життєзабезпечення ($23 \pm 0,74$). Найменш важливим виявився соціальний статус ($18,86 \pm 0,67$).

Таблиця 1

Показники складових мотиваційної структури особистості осіб з різними адаптаційними установками ($M \pm m$)

Складові мотиваційної структури особистості	Групи		t	P
	Адаптивні особи	Неадаптивні особи		
Життєзабезпечення	$23 \pm 0,74$	$16,91 \pm 0,69$	10,5	0,001
Комфорт	$20,50 \pm 0,69$	$20 \pm 0,75$	1,2	-
Соціальний статус	$18,86 \pm 0,67$	$12,44 \pm 0,59$	7,7	0,001
Спілкування	$19 \pm 0,67$	$16,57 \pm 0,68$	4	0,001
Загальна активність	$27 \pm 0,80$	$23,14 \pm 0,81$	4,3	0,001
Творча активність	$22,43 \pm 0,73$	$24,14 \pm 0,83$	2,6	0,01
Соціальна корисність	$20,29 \pm 0,69$	$12,71 \pm 0,60$	12,2	0,001
Робоча спрямованість	$23,24 \pm 0,74$	$19,9 \pm 0,75$	4,8	0,001
Загальножиттєва спрямованість	$20,34 \pm 0,69$	$16,48 \pm 0,68$	5,07	0,001

Тобто вони вважають, що важливо вдосконалюватися в трудовій діяльності, для них важливо ділове спілкування, отримання нової інформації та підвищення кваліфікації, а також бажання забезпечити гарне життя за рахунок роботи, яка добре оплачувана. А особам з неадаптаційними установками більш значимими є загальна активність ($23,14 \pm 0,81$) та творча активність ($24,14 \pm 0,83$). Практично не значимий для них соціальний статус ($12,44 \pm 0,59$) та соціальна корисність ($12,71 \pm 0,60$).

Порівняльний аналіз свідчить про те, що таку шкалу як творча активність ($24,14 \pm 0,83$ та $22,43 \pm 0,73$, при $p \leq 0,01$) вірогідно частіше використовують особи з неадаптаційними установками. А особи з адаптаційними установками вірогідно більш властива наявність соціального статусу ($18,86 \pm 0,67$ та $12,44 \pm 0,59$, при $p \leq 0,001$), життєзабезпечення ($23 \pm 0,74$ та $16,91 \pm 0,69$, при $p \leq 0,001$), соціальна корисність ($20,29 \pm 0,69$ та $12,71 \pm 0,60$, при $p \leq 0,001$), загальна активність ($27 \pm 0,80$ та $23,14 \pm 0,81$, при $p \leq 0,001$) та спілкування ($19 \pm 0,67$ та $16,57 \pm 0,68$, при $p \leq 0,001$). Відносно таких шкал, як комфорт вірогідних розбіжностей між групами досліджуваних не діагностується. Також порівняльний аналіз свідчить, що у адаптаційних осіб вірогідно частіше домінує робоча спрямованість ($23,24 \pm 0,74$ та $19,9 \pm 0,75$, при $p \leq 0,001$) та загальножиттєва спрямованість ($20,34 \pm 0,69$ та $16,48 \pm 0,68$, при $p \leq 0,001$), ніж у осіб з неадаптаційними установками.

Таким чином, отримані результати свідчать, що особам з адаптаційними установками велику значимість надають своєму соціальному статусу, а також на їх думку у житті треба дотримуватись наступних життєвих принципів: «час — гроші». Потрібно прагнути їх більше заробляти, бо саме робота

дає необхідне матеріальне благополуччя, а також «головне — здоров'я». Потрібно берегти себе і свої нерви. У роботі на їх думку потрібно не тільки захоплюватися самому, але і захоплювати роботою інших, обмінюватися своїм досвідом і знанням, щоб достатньою мірою заслужити авторитет і пошану колег. А також на їх думку вільний час треба віддавати сім'ї та проводити у затишному колі друзів, з цікавими розвагами та можливістю поспілкуватися на різні цікаві теми. В цілому особам з адаптаційними установками притаманна як загальножиттєва та робоча спрямованість.

В свою чергу особам з неадаптаційними установками властива творча активність, яка проявляється в бажанні відкривати щось нове, створити, винайти. У своїй роботі на їх думку завжди треба шукати цікаве те, що може захопити, тому робота має носити творчий характер, де можна проявити і розвинути свої здібності. Також потрібно постійно розвиватись, щоб набувати більше знань, щоб зрозуміти причини і суть того, що відбувається навколо. В цілому їм властива більше робоча спрямованість.

У психології потреби розглядаються в трьох значеннях: як позначення об'єкту зовнішнього середовища, необхідного для нормальної життєдіяльності (потреба-об'єкт), як стан психіки, яка відображає брак чого-небудь (потреба-стан), і як фундаментальна властивість людини (потреба-властивість). Саме потреба активізує організм, будить поведінку, спрямовану на пошук потрібних або усунення небажаних об'єктів, предметів та умов.

Результати дослідження ступеня задоволеності основних потреб осіб з різними адаптаційними установками наведені в таблиці 2.

Таблиця 2.

Показники ієрархії основних потреб осіб з різними адаптаційними установками (M±m)

Основні потреби	Групи		t	P
	Адаптивні особи	Неадаптивні особи		
Досягнути визнання та повагу	7±0,40	8±0,47	1,2	
Мати теплі відношення з людьми	5,52±0,36	7±0,44	2,4	0,05
Забезпечити собі майбутнє	13,07±0,55	9,63±0,52	4,7	0,001
Заробляти на життя	11,5±0,52	9,29±0,51	3,9	0,001
Мати хороших співбесідників	4,79±0,33	4,91±0,37	0,2	-
Зміцнити своє положення	9,57±0,47	7,71±0,46	2,8	0,05
Розвивати свої сили та здібності	10,57±0,50	7,69±0,47	4,2	0,001
Забезпечити собі матеріальний комфорт	10,75±0,50	10,97±0,55	1	-
Підвищувати рівень майстерства та компетентності	9,57±0,47	11,01±0,56	1,8	-
Уникати неприємностей	6,83±0,40	6,24±0,42	0,5	-
Прагнути до нового та незвіданого	6,52±0,39	8,43±0,49	1,8	-
Забезпечити собі положення впливу	6±0,37	8,29±0,49	2,6	0,01
Купувати собі хороші речі	7,29±0,41	8,14±0,48	1,1	-
Займатися справою, яка вимагає повної віддачі	2,5±0,24	4,47±0,35	3,3	0,001
Бути зрозумілим для інших	5,05±0,34	6,86±0,44	1,9	-

З даних наведених в таблиці 2.2. видно, що особам з адаптивними установками притаманна значимість таких потреб як забезпечити собі майбутнє (13,07±0,55), заробляти на життя (11,5±0,52), забезпечити собі матеріальний комфорт (10,75±0,50) та розвивати свої сили та здібності (10,57±0,50). А такі потреби як займатися справою, яка вимагає повної віддачі (2,5±0,24) та мати хороших співбесідників (4,79±0,33) не виступають для них домінуючими. В свою чергу для осіб з неадаптивними установками більш всього значимими виступають такі потреби як: підвищувати рівень майстерства та компетентності (11,01±0,56), забезпечити собі матеріальний комфорт (10,97±0,55) та забезпечити собі майбутнє (9,63±0,52). Відносно таких потреб як займатися справою, яка вимагає повної віддачі (4,47±0,35) та мати хороших співбесідників (4,91±0,37) особи з неадаптивними установками не віддають перевагу як основним потребам, які необхідно задовольнити.

Порівняльний аналіз отриманих даних свідчить, що для групи осіб з адаптивними установками достовірно більш значимими вступают такі потреби як забезпечити собі майбутнє (13,07±0,55 та 9,63±0,52, при $p \leq 0,001$), заробляти на життя (11,5±0,52 та 9,29±0,51, при $p \leq 0,001$), зміцнити своє положення (9,57±0,47 та 7,71±0,46, при $p \leq 0,05$) та розвивати свої сили та здібності (10,57±0,50 та 7,69±0,47, при $p \leq 0,001$), ніж в групі з неадаптивними установками. У яких в свою чергу домінуючими виступають наступні потреби: мати теплі відношення з людьми (7±0,44 та 5,52±0,36, $p \leq 0,05$), забезпечити собі положення впливу (8,29±0,49 та 6±0,37, при $p \leq 0,01$) та займатися справою, яка вимагає повної віддачі (4,47±0,35 та 2,5±0,24, при $p \leq 0,001$) з вірогідними відмінностями. Відносно інших потреб достовірних відмінностей не реєструється.

Далі нами був зроблено аналіз задоволеності потреб осіб з різними установками. Аналіз задоволеності основних потреб представлено в таблиці 3.

З результатів наведених в таблиці 3. видно, що для осіб з адаптивними установками ведучими потребами виступають матеріальні (29,54±0,83) та потреби в безпеці (29,47±0,84), а в групі осіб з не

адаптивними установками матеріальні потреби ($28,4\pm 0,90$) та потреби в визнанні ($28,31\pm 0,83$), які знаходяться в зоні незадоволеності.

Таблиця 3.

Показники ступеня задоволеності основних потреб осіб з різними адаптаційними установками ($M\pm m$)

Основні потреби	Групи		t	P
	Адаптивні особи	Неадаптивні особи		
Матеріальні потреби	$29,54\pm 0,83$	$28,4\pm 0,90$	0,87	-
Потреба в безпеці	$29,47\pm 0,84$	$23,58\pm 0,82$	5,3	0,001
Соціальні потреби	$15,36\pm 0,60$	$18,86\pm 0,73$	5,6	0,001
Потреби в визнанні	$20,57\pm 0,69$	$28,31\pm 0,83$	4,3	0,001
Потреби в самовизначенні	$19,59\pm 0,68$	$20,59\pm 0,76$	2,5	0,05

Зв'язано це, на наш погляд, з тим, що зараз в середньому у людей невисока заробітна плата, унаслідок чого вони відчувають себе матеріально незахищеними, адаптивні особи також відчувають небезпеку та невпевненість у навколишньому світі, а особам з не адаптивними установками не вистачає поваги з боку інших людей, можливості підвищувати власну майстерність та бажанні мати гарний вигляд. А такі потреби як соціальні, в визнанні та самовизначенні у осіб з адаптивними установками з знаходяться в зоні часткового задоволення. У осіб з неадаптивними установками такі потреби як соціальні, безпеці та самоствердження знаходяться також в зоні часткового задоволення. Жодна з основних потреб не знаходиться в зоні повністю задоволених потреб.

Порівняльний аналіз свідчить про те, що така потреба як в безпеці ($29,47\pm 0,84$ та $23,58\pm 0,82$, при $p\leq 0,001$) вірогідно більш значима адаптивним особам, ніж неадаптивним. Яким в свою чергу достовірно важливіші виступають такі потреби як потреби в визнанні ($28,31\pm 0,83$ та $20,57\pm 0,69$, при $p\leq 0,001$), потреби в самовизначенні ($20,59\pm 0,76$ та $19,59\pm 0,68$, $p\leq 0,05$) та соціальні потреби ($18,86\pm 0,73$ та $15,36\pm 0,60$, при $p\leq 0,001$). Відносно інших шкал, вірогідних розбіжностей між групами досліджуваних не діагностується. Таким чином отримані результати свідчать, що особам з адаптивними установками властиво бажання задовольнити потреби в захисті від фізичних і психологічних небезпек з боку навколишнього світу і упевненість в тому, що фізіологічні потреби будуть задоволені в майбутньому за рахунок покращення матеріального стану. Відносно осіб з неадаптивними установками, то їм властиво також задовольнити потребу в визнанні, тобто досягти певного авторитету, поваги з боку оточуючих та потреба в реалізації своїх потенційних можливостей і зростанні як особистості, а також бути причетним, тобто відчувати приналежність до чогось - або когось, відчувати, що тебе приймають інші, вступати в соціальної взаємодії, відчувати прихильність або підтримку.

Висновки. В цілому отримані результати свідчать, що особи з адаптаційними установками мають розвинуту мотиваційну структуру, яка проявляється у однаковому співвідношенні загальножиттєвої та робочої спрямованості, але при цьому в зоні незадоволеності знаходиться матеріальна потреба та потреба у безпеці, тобто вони відчувають небезпеку та невпевненість у навколишньому світі. В свою чергу особи з неадаптаційними установками обирають значимість творчої активності та робочої спрямованості, але при цьому намагаються задовольнити наступні потреби: потребу в визнанні, в самовизначенні та соціальні потреби.

Література

1. Ахмадуліна Э.А. Особенности и динамика ценностно-мотивационной сферы личности в процессе социокультурной адаптации эмигрантов [Текст] : Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.13, 19.00.05 / Э.А. Ахмадуліна / Казань – К., 2006. – 25 с.
2. Зейвальд И. В. Влияние мотивов социального успеха на трудовую адаптацию личности в новой организации [Текст] : Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.05 / И.В. Зейвальд / Москва – М., 2008. – 25 с.